

Studeniške dominikanke v vlogi »šefic«¹

Aleš Maver*, Janez Osojnik**

DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.303>
CC BY-SA 4.0

UDK – UDC: 94:27-789-055.2

Potrjeno – Accepted: 15. 12. 2025 | Objavljeno – Published: 27. 2. 2026

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Aleš Maver, Janez Osojnik: Studeniške dominikanke v vlogi »šefic«. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 96=61(2025), 4, str. 88–101

Članek se osredotoča na vlogo studeniških dominikank kot »šefic« v odnosih z njihovimi moškimi kolegi iz cerkvenih ali posvetnih krogov. Precej institucionalizirana priložnost za redovnice, da posegajo v cerkvene zadeve v vodilni vlogi, je bila ponujena s prakso inkorporacije župnij samostanom. Studenice so že leta 1245 pridobile veliko župnijo s sedežem v Slivnici. Konec 15. stoletja so redovnice v Studenicah poskušale izkoristiti tudi »diarhijo« med oglejskim patriarhom kot ordinarijem in duhovniki iz pridigarkega reda kot svojimi neposrednimi dušnimi pastirji.

Gljučne besede: samostan Studenice, Zofija Rogaška, inkorporacije, Slivnica, pridigarški red, Paolo Santonino.

¹ Pričujoča razprava je nastala v okviru raziskav v programski skupini Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru P6-0138 (A) (*Preteklost Severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom*) in okviru raziskovalnega projekta J7-60128 (*AID HCH – Presežek pri razvoju humanistike in kulturne dediščine z umetno inteligenco*), ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

* Dr. Aleš Maver, izr. prof., (ORCID identifier 0009-0000-0072-4381), Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška 160, 2000 Maribor, Slovenija, ales.maver@um.si – Aleš Maver, PhD, Associate Professor, (ORCID identifier 0009-0000-0072-4381), University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, Slovenia, ales.maver@um.si

** Janez Osojnik, asistent, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška 160, 2000 Maribor, Slovenija, janez.osojnik1@um.si – Janez Osojnik, Teaching Assistant, University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, Slovenia, janez.osojnik1@um.si

Aleš Maver, Janez Osojnik: Dominican Nuns of Studenice in the Role of "Lady Bosses".

Review for History and Ethnography, Maribor 96=61(2025), 4, pp. 88–101

The article focuses on the role of Dominican nuns of Studenice as "bosses" in interaction with their male colleagues from ecclesiastical or secular circles. Pretty institutionalized opportunity for female nuns to intervene in church affairs in a leadership role was offered by the practice of granting or even incorporating parishes to monasteries. Studenice acquired a large parish with its seat in Slivnica already in 1245. At the end of the 15th century, the nuns in Studenice also tried to take advantage of the "diarchy" between the Patriarch of Aquileia as the ordinary and the clergy of the order of preachers as their immediate spiritual guides.

Keywords: Studenice monastery, Sophia of Rogatec, incorporations, Slivnica, Order of preachers, Paolo Santonino

UVOD

Eden najbolj prepoznavnih nemških cerkvenih zgodovinarjev Hubert Wolf je v svoji zbirki cerkvenozgodovinskih vinjet o »zatrtih izročilih«² Katoliške cerkve s pomenljivim naslovom *Krypta* poglavje namenil tudi voditeljicam ženskih samostanov, ki so posegale na področja, običajno pridržana moškim.² Misel, da so bili srednjeveški in zgodnjenovoveški samostani okolja, v katerih so si lahko posameznice pridobile veliko družbene veljave onkraj za čas običajnih meja v razmerju med spoloma, ni nova. Malo je pregledov zgodovine žensk v Evropi, ki bi shajale brez omemb redovnic, avtorice dram Hroswitha, sv. Hildegarde iz Bingna ali dominikanke sv. Katarine Sienske, ki so ji številni pripisovali levji delež pri vrnitvi papežev iz Avignona v Rim.³ Toda Wolf je v ospredje postavil samozavestne opatinje iz španske cistercijanske opatije Las Huelgas v bližini Burgosa. Menda so si pridobile kar triindvajset različnih pravnih predprav in »poveljevale«⁴ celi vojski ne le podrejenih ženskih samostanskih skupnosti, marveč tudi župnikov okoli sedemdesetih samostanu pridruženih župnij.⁴ Še več, v svojem delokrogu so podeljevale vse beneficije in nadarbine, nadzirale dušno pastirstvo, postavljale in odstavljale župnike in kaplane. Kot sicer škofje so duhovnikom v svoji domeni izdajale pooblastila za opravljanje maš in dovoljenje za pridiganje v opatiji podrejenih župnijah ter samostanih. Spet čisto v škofovski vlogi so se znašle, ko so spovedniki od njih dobili pooblastilo za podeljevanje odveze. Sklicevale so tudi sinode. Največ zanimanja pa so zbujali njihovi sicer bolj nakazani kot povsem potrjeni

² Hubert Wolf, *Krypta*, str. 45–59.

³ Prim. Edith Ennen, *Frauen im Mittelalter*, denimo str. 75–85, 112–124 in 207 ss.; Christine Klapisch-Zuber, *Die Frau und die Familie*, str. 312–339; Janina Ramirez, *Femina*, str. 169–212; David Movrin, *Katarina, dominikanec in kartuzijan*, predvsem str. 352–354.

⁴ Wolf, *Krypta*, str. 46.

»izleti« na bogoslužnem področju, kjer so vsaj nekatere očitno izvajale liturgična dejanja, ki bi sicer šla zgolj posvečenim moškim, morda zato, ker so svojo posvetitev za opatinjo dojemale kot enakovredno (vsaj) diakonskemu posvečenju.⁵ Enako vznemirljivo je bilo, da so se opatinje iz Las Huelgasa s podporo vodstva vesoljne Cerkve in španske posvetne oblasti vse do 19. stoletja upirale obrezovanju svojih domala škofovskih pooblastil. Nemška televizija je opatinjam leta 2015 posvetila celo igrani dokumentarec.⁶ Zelo vplivne v Cerkvi in družbi Svetega rimskega cesarstva so bile navsezadnje tudi predstojnice samostanskih skupnosti kot kneginje cerkvenih državnih tvorb znotraj cesarstva, kakršna sta bila ženska samostana v Quedlinburgu v današnji deželi Saška-Anhalt ali v Essnu v Porurju.

Predstojnice studeniških dominikank s svojo vlogo v srednje- in zgodnjenovoveški Cerkvi na Štajerskem in Slovenskem kajpak niso spisale podobno odmevne zgodbe.⁷ Vendar je umestno vprašanje, ali so se tudi one kdaj znašle v položaju, ko bi lahko nastopile kot »šefice« moških kolegov iz cerkvenih ali posvetnih vrst. Ker ni veliko gradiva, kjer bi neposredno govorile one same, marsičesa tudi ob tem vprašanju ne bomo nikoli vedeli. Mogoče pa je poseči po nekaterih ohranjenih in vsaj iz drugih kontekstov dobro znanih drobcih.

ITALIJANOVA HOTENA DVOUMNOST

Filmsko se bere predvsem eden takih drobcev. Kot za številne druge žive podobe iz poznosrednjeveške verske krajine slovenskega etničnega ozemlja je zanj zaslužen Paolo Santonino s svojimi dnevniškimi zapiski, nastalimi v spremstvu škofa Petra iz Caorla.⁸ Studenicam v zapisih pripada opazno mesto. Duška si da naš kronist predvsem, ko se prepotena družčina s škofom Petrom na čelu maja leta 1487 vrne z naporenega vzpona do cerkvice sv. Lenarta nad Kostrivnico in na Boč. Danes bi kak hudomušen bralec Santoninov opis zlahka pospremil z besedami, da so utrujeni možakarji redovnicam jedli iz roke. Naš vir si po eni strani ni prizadeval, da bi se izognil dvoumnim opazkam, po drugi strani pa mu je bilo veliko do tega, da bi sebe iz dogajanja izvzel: »Excepti fuimus omnes a D. priorissa et suis consororibus tanta humanitate, ut vix dici possit: et in primis dominus antistes, qui ex sudore descensus montis madidus totus, statim paratam habuit camisiam talarem, ad collum auro et serico intextam, quam libenter induit. [...] Ductus deinde fuit presul

⁵ Prav tam, str. 50.

⁶ Andreas Sawall, *Die Äbtissin*.

⁷ Prim. temeljno delo Jožeta Mlinariča, *Studeniški dominikanski samostan*.

⁸ Prim. za slovensko izdajo Paolo Santonino, *Popotni dnevniki*.

ipse in secretiorem claustrum locum, ibique in pleno monialium capitulo, iunior et formosior ex ipsis ei lavit caput, altera capitergium calefactum imposuit et circumdedit. [...] Toleravit episcopus noster omnia hec officia quam patienter, et quis respuisset eiusmodi, a virginibus et quidem speciosis. [...] Habuerunt et alii varia servitia, sed non nisi honesta, excepto Sanctonino, qui ea non admisit.»⁹

Cerkvenega nadpastirja je Santonino predstavil skoraj kot mučenca, ker je *toleravit omnia hec officia quam patienter*, a se ni mogel izogniti bodici, češ kako bi moglo biti drugače, ko pa so mu stregle device in za povrh še lepe. Te naj bi nato izmučenost zaradi izleta k cerkvi sv. Lenarta olajšale še Petrovim spremljevalcem. Vsaj po mojem mnenju je Santonina na pričujočem mestu vsaj nekoliko premagala škodoželjnost. S tem, ko je poudaril spodobnost dogajanja *opere*, v dejanju, je bralca še bolj usmeril na svoj namig, da je bilo *animo et voluntate*, v duhu in volji, zadevo težko obdržati v mejah vzdržnosti. Tudi zato se mu je bržkone zdelo do te mere potrebno izpostaviti svoj »poseben položaj«, saj naj bi bil edini, ki prijaznosti dominikank ni dovolil. Vsekakor mu je uspelo naslikati sceno, v kateri studeniške redovnice vsaj za nekaj ur delujejo kot šefice, čeprav so seveda gostom hkrati izkazovale čast in spoštovanje.

Verjetno so na podoben način z gostoljubnostjo očarale še kakšnega visokega gosta in mu morda izvabile kak privilegij. V istem 15. stoletju, v katerem je bila v Studenicah odprava škofa Petra, sta gostoljubje samostana med drugimi preizkusila tudi oglejski patriarh Ludvik Teck, ki so mu Benečani iztrgali posvetno oblast, in sredi stoletja še sam cesar Friderik III.¹⁰

STUDENIŠKE DOMINIKANKE IN NJIHOVE ŽUPNIJE

Precej bolj institucionalizirano možnost, da v cerkvene zadeve tudi ženske redovnice posegajo v šefovski vlogi, je po drugi strani ponujala praksa podeljevanja ali kar utelešenja (inkorporiranja) župnij in drugih cerkvenih ustanov

⁹ Giuseppe Vale (ur.), *Itinerario di Paolo Santonino*, str. 246–247. »Gospa prednica in njene sestre so nas sprejele tako ljubeznivo, da ni mogoče povedati. Predvsem je bila za gospoda škofa, ki je bil od poti z gore ves preznojen, pri priči nared do gležnjev segajoča srajca, katere ovratnik je bil pretkan z zlatom in svilo. [...] Potlej so škofa peljali na bolj samotni kraj v samostanu in tam mu je v navzočnosti vsega kapitlja ena od mlajših in lepših umila glavo, druga pa mu je nadela ogreto pokrivalo in mu zavila glavo vanj. [...] Naš škof je potrpežljivo prenašal vse te usluge: kdo pa bi tudi zavrnil kaj takega od devic, pa še lepih povrhu? [...] Tudi drugi so bili deležni raznih uslug, vendar spodobnih – razen Santonina, ki jih sploh ni dopustil.« (Navedeno v prevodu Primoža Simonitija.)

¹⁰ Prim. Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, str. 49 in 54.

samostanom ali redovnim skupnostim. Tukaj puščava ob strani, kako škodljiva ali neškodljiva je bila praksa za cerkveni razvoj.¹¹ Dejstvo pa je, da je lahko okreplila vlogo ženskih samostanov v cerkvenem koordinatnem sistemu. Studenice so po zaslugi svoje podjetne ustanoviteljice Zofije Rogaške in naklonjenega oglejskega patriarha Bertolda Andeško-Meranskega že zgodaj, 23. oktobra 1245, pridobile veliko pražupnijo s sedežem v Slivnici.¹² Slednja se v virih pojavi skoraj natančno stoletje prej¹³ in je bila matica pozneje osamosvojenim, prav tako Studenicam priključenim župnijam Slovenska Bistrica, Črešnjevce, Laporje (njegova prvotna matica je bila konjiška fara) in Šmartno na Pohorju.¹⁴ Spodnja Polskava se je osamosvojila že do leta 1249 in ni postala del patriarhovega »krstnega darila« studeniškimi redovnicam, kot je izrecno navedeno v Bertoldovi listini z dne 27. oktobra 1249, s katero je potrdil ustanovitev samostana in prepustitev slivniške župnije: »Reservamus tamen nobis et successoribus nostris ecclesiam in Pultzkaw a sepe dicta plebe per dominum Recherum exemptam, cuius investituram ad nos et successores nostros eo vel heredibus suis presentantibus volumus pertinere.«¹⁵

Iz okoliščine, da ženski samostani (drugače kot moške ustanove) v nobenem primeru niso mogli iz lastnih moči zagotoviti dušnega pastirstva v priključenih jim župnijah, so seveda izhajale določene omejitve. V primeru Slivnice ni bilo nič drugače. Patriarh je sicer predvidel njeno priključitev Studenicam *cum omnibus redditibus et iuribus*, vendar je takoj pristavil sicer običajno besedilo o delu dohodkov, ki je pripadal vsakokratnemu župniku. Hkrati je sebi in svojim naslednikom pridržal kanonično umeščanje tega župnika.¹⁶ Tako je bil položen temelj za dolgotrajne spore med redovnicami in slivniškimi dušnimi pastirji, o katerih se je glas občasno razširil vse do papeškega Rima. Na enak način je iz omejevalnega pristavka v dokumentu iz leta 1245 razvidno, da ni mogel biti tedanji župnik Verner nad grozečim novim

¹¹ Prim. za različni mnenji Vincenc Rajšp, Samostani in župnije, str. 192–193, in Jakob Richter, O inkorporacijah, str. 76–82.

¹² DPRGSI P 35, str. 227–228; GZS V, št. 870; UBSt II, št. 461 (... *ut pium et sanctum dilecte in Christo filie sororis Sophie desiderium impleatur et, ut in salutem et remedium nostre anime veniat, plebem de Slunç nove plantationi rivoli sancte Marie in Poltsach [...] conferimus cum omnibus redditibus et iuribus* ...).

¹³ V listini patriarha Peregrina iz leta 1146. Prim. DRPGSI P 4; UBSt I, št. 253 (... *duas partes decimarum II^{arum} plebium scilicet de Cõnuwiz et Scliuniz eis concessit* ...).

¹⁴ Ignaz Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant I*, str. 447.

¹⁵ DPRGSI P 44, str. 242; GZS VI/1, št. 98. »Sebi in svojim naslednikom pa pridržujemo cerkev v Polskavi, ki jo je od pogosto omenjene (slivniške) župnije izvzel gospod Riher. Podeljevanje slednje hočemo ohraniti sebi in svojim naslednikom tukaj ali njegovim (Riherjevim) dedičem kot tistim, ki nanjo prezentirajo.«

¹⁶ Prav tam (... *nos et nostri successores plebanum ibidem canonice instituere teneamur, perpetuata illi porcione, de qua legatis respondeat et miseriis pauperum pro posse subveniat* ...).

stanjem nič kaj navdušen, saj je bila za čas njegovega župnikovanja (torej do njegove smrti ali odpovedi župniji) določena prehodna doba, ko delitev dohodkov še ni stopila v veljavo.¹⁷

Čeprav pa so bili, kot omenjeno, patriarhi tisti, ki so kanonično umeščali župnike, so imeli v Studenicah pravico do predlaganja kandidatov. V precej razgretem ozračju spora z župnikom Matijem tako leta 1375 ali nekaj pred njim srečamo priorico skoraj dobesedno v šefovski vlogi. Patriarh Markvard je namreč v listini, izdani 14. maja 1375 v Portugruaru, Matija, o statusu katerega po vsem videzu ni bil prepričan (*dilecto nobis presbitero Matheo, gerenti se pro plebano in Slewez*), obvestil, da »grauem querelam pro parte priorisse – monasterii in Studeniz – nuper recepimus continentem, quod in plebe in Slewez – intrasti indebite et de facto te intruxisti«. ¹⁸ Obenem je priorica za župnika predlagala svojega kandidata po imenu Volfard.¹⁹ A patriarhov generalni vikar, dekan Otobon, je po opravljenem postopku dal prav Matiju. Priorici in studeniškim dominikankam je namreč v listini 17. julija 1375 očital, da »vos ipsum [sc. Matthiam, op. A. M.] auctoritate propria, vi ac indebite et iniuste a dicta sua plebe expulistis«. ²⁰ Da so se v Vidmu res postavili povsem na Matijevo stran, ni razvidno samo iz dejstva, da so isti izraz *indebite*, s katerim je bilo v pritožbi priorice označeno župnikovo ravnanje, zdaj prenesli na ravnanje studeniškega samostana. Istega dne je namreč dopis iz Vidma dobil tudi prioričin »favorit« Volfard in bil v njem nedvoumno označen za vsiljivca.²¹ Povsem neproblematično pa je izbira predstojnika v iz slivniške pražupnije izšli fari Slovenska Bistrica potekala denimo leta 1366, ko je patriarh Markvard na predlog iz Studenic na predlog priorice Marjete Čreteške na omenjeno mesto potrdil Tomaža, sina Bistričana Martina. Predlagalna pravica je ob koncu sporov studeniškim dominikankam ostala pri vseh župnijah oziroma vikariatih, ki so izšli iz slivniške pražupnije.²²

¹⁷ DPRGSI P 35, str. 227–228; GZS V, št. 870; UBSt II, št. 461 (... *ita tamen quod Werenherus qui iam plebem possidet memoratam, proventus eius percipiat quam diu vivit, vel alias libere et canonice resignet cum omni integritate* ...).

¹⁸ Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant I*, str. 458. Prim. Božo Otorepec, *Gradivo za slovensko zgodovino*, št. 1307. »Nedavno smo prejeli hudo pritožbo priorice studeniškega samostana, ki vsebuje navedbo, da si neupravičeno vstopil v slivniško župnijo in se dejansko vsilil (za župnika).«

¹⁹ Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, str. 43.

²⁰ Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant I*, str. 459. »... ste ga po lastni odločitvi, na silo in neupravičeno ter krivično izgnale iz njegove omenjene župnije.«

²¹ Prav tam (... *dilecto nobis presbitero Wolfardo in plebe de Slewnitz intruso* ... [...] ... *intrudendo se in eadem plebe* ...).

²² Otorepec, *Gradivo za slovensko zgodovino*, št. 1264 (... *Thomam quondam Martini de Veustritz ... ad perpetuum vicarium ecclesie sancti Bartholomei in Veustritz* ...). Prim. za predlagalno pravico Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, str. 47 in še na drugih mestih.

Že zgornji Matijev primer seveda kaže, da niti pravica do predlaganja kandidatov studeniških redovnic ni obvarovala pred spori s slivniškimi župniki, ki so v glavnem kajpak zadevali razdelitev dohodkov, izhajajočo iz ureditve priključitve župnije samostanu. Težave so bile že z Leopoldom, verjetnim naslednikom omenjenega Vernerja, ki ga je patriarh v času njegovega župnikovanja še pustil pri miru. Savinjski arhidiakon Konrad je v imenu Bertoldovega naslednika, tedaj izvoljenega, a še ne posvečenega Gregorija de Montelongo, po posvetu z okoliško duhovščino določil, naj župnik dobiva sprotne dohodke slivniške župnijske cerkve, pol desetine, polovico uslug župnijskih hlapcev in dekel ter v polnosti dohodke cerkve na Šmartnem na Pohorju in cerkve v Studenicah,²³ zaradi česar pa je moral samostanu oddajati določene količine pšenice, prosa in rži.²⁴ Na poravnavo z Leopoldom se je približno osemdeset let pozneje skliceval tudi eden njegovih naslednikov Pavel iz Pliberka, kot župnik izpričan od leta 1323. Med drugim si je pridržal uživanje štirih hub, ki jih je užival njegov oddaljeni predhodnik.²⁵ Tokrat so vztrajne dominikanke poskrbele, da so zadevo obravnavali celo v pisarni avignonskega papeža Benedikta XII. (1334–1342), ki je 3. februarja 1335 preiskavo o tem poveril lavantinskemu škofu Henriku I. Vendar je oglejski patriarh Betrand dal vsaj za čas njegovega življenja v glavnem prav slivniškemu župniku, čeprav mu je dovolil zgolj uživanje starih desetih, ne pa dohodkov od novo izkrčenih zemljišč, od katerih naj bi župniku pripadla le tretjina, dve tretjini pa samostanu.²⁶

STUDENIŠKE REDOVNICE IN RIM

V Rimu so za Studenice v 13. in 14. stoletju sicer slišali večkrat. To je bržkone dediščina ustanoviteljice samostana Zofije Rogaške. Zdi se, da je v Studenice prinesla veliko vztrajnosti, navsezadnje pa tudi zvez, poznanstev in izkušenj, ki si jih je pridobila še v času svoje posvetne kariere.²⁷ Med njene zgodnje uspehe sodi na prvem mestu privilegijska listina, ki jo je za samostan 6. junija leta 1253 v Assisiju izstavil papež Inocenc IV. (1243–1254).²⁸ Štiri dni prej

²³ GZS VI/1, št. 171; UBSt III, št. 115 (... *proventus matricis ecclesiae cottidianos, remedia, iudicia, oblaciones et similia cum decimalibus denariis [...], famulos et ancillas ecclesie, qui redierint ad plebem, equaliter cum claustro dividant nominatim. Sane ecclesiam sancti Martini cum eiusdem proventibus [...] et ecclesiam in Studeniç cum suis proventibus possidebunt ...*).

²⁴ Prav tam (... *V modicos tritici, X sigillinis V milii ...*).

²⁵ Prim. Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant I*, str. 457; Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, str. 42.

²⁶ Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant I*, str. 446–447.

²⁷ Prim. o tem Martin Bele, *Rodbina Konjiško-Rogaških*, zlasti str. 482–484.

²⁸ GZS VI/1, št. 210; UBSt III, št. 123.

je bila podobna listina rimskega škofa izstavljena za ženski dominikanski samostan v Velesovem.²⁹ Vendar je dokument za Studenice precej izčrpnější. Ne le da tamkajšnjim dominikankam izrecno potrjuje vse njihove posesti, temveč jim med drugim zagotavlja prosto volitev priorice³⁰ in možnost zasebnega in tihega obhajanja obredov tudi v času interdikta.³¹ K določilom glede posvečevanja svetih olj se bova še vrnila.

Z Zofijo je bila že prej povezana za studeniško ustanovo ugodna nova razmejitev med slivniško in konjiško prafaro. Težava je bila namreč v tem, da nova ustanova s svojo cerkvijo prvotno ni bila na ozemlju priključene ji pražupnije, marveč na tleh konjiške.³² To so »popravili« leta 1251 po močnem prizadevanju oglejskega patriarha Bertolda. Iz konjiškega »fonda« so Studenice dobile Poljčane, na ozemlju katerih je stal samostan, in Laporje,³³ v zameno pa so konjiškemu župniku prepustile Zgornjo Ložnico (s cerkvijo svetega Venčeslava) in Tinje.³⁴ Tudi pozneje so dominikanke ljubosumno varovale svoje pridobljene pravice in po potrebi vključevale vodstvo vesoljne Cerkve. Na žalost seveda ne moremo vedeti, ali je mogočnim Petrovim naslednikom, kakršen je bil Bonifacij VIII. (ta je leta 1297 potrdil studeniške dohodke³⁵), kdaj ušel vzklik »Dajte mi že mir s temi Studenicami«. Verjetneje je sicer, da ne, ker so zadevo v njegovem imenu uredili, ne da bi sveti oče sploh izvedel zanj. Toda s Studenicami povezani dokumenti nosijo do konca srednjega veka ob že omenjenih Inocencu IV., Bonifaciju VIII., Janezu XXII. in Benediktu XII. vsaj še podpise Aleksandra IV., Bonifacija IX. ali Pavla II.³⁶

IZNAJDLJIVOST PRI DUHOVNI OSKRBI

Če je iz Zofijinih časov izvirajoča Inocenčeva odločitev mlado studeniško skupnost zavarovala pred tujim vpletanjem pri volitvah predstojnice, pa ta

²⁹ GZS VI/1, št. 209. Prim. Sirc, *Pod Marijinim varstvom*, str. 79.

³⁰ *Obeunte vero te nunc eiusdem loci priorissa [vel earum] aliqua, que tibi successerit, nulla ibi qualibet surreptionis astutia seu violentia preponatur, nisi quam sorores consensu communi vel sororum maior pars consilii sanioris secundum deum et beati Augustini regulam providerint eligendam.*

³¹ *Cum autem generale interdictum terre fuerit, liceat vobis clausis ianuis, excommunicatis et interdictis exclusis, non pulsatis campanis, dummodo causam non dederitis interdicto, subpressa voce divina officia celebrare.*

³² Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, str. 33.

³³ GZS VI/I, št. 125; UBSt III, št. 102 (... *feci commutationem, dans ad Fontem gracie claustro sororis Sophye ecclesiam in Pölzach [...], similiter et illam in Lapriach ecclesiam ...*).

³⁴ Prav tam (... *pro illis duabus ecclesiis, scilicet Sancto Veneslao et Tinach ...*).

³⁵ Prav tam, str. 41.

³⁶ Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, str. 34, 41, 43 in 54.

enako kot druge ženske samostanske družine kajpak ni bila »samooskrbna«, kar zadeva bogoslužna opravila. Duhovno oskrbo je bilo treba redovnicam zagotoviti od drugod. Inocenc IV. je v že zgoraj navedeni privilegijski listini predpisal, da se lahko za posvetitev krizme, svetih olj, posvetitev oltarjev in cerkva obrnejo na (krajevnega) škofa, *siquidem catholicus fuerit et gratiam et communionem sacrosantae Romanae sedis habuerit*, »če je le katoličan in uživa naklonjenost presvetega rimskega sedeža in občestvo z njim«. ³⁷ Vsakdanjo duhovno oskrbo pa je patriarh Bertold že leta 1251 v eni od svojih listin, izdanih v Slovenj Gradcu manj kot mesec dni pred smrtjo, poveril ptujskim dominikancem. ³⁸

Veliko pozneje, ob koncu 15. stoletja, so skušale v Studenicah redovnice izkoristiti »dvovladje« med oglejskim patriarhom kot ordinarijem in duhovniki iz pridigarskega reda kot svojimi neposrednimi dušnimi pastirji. Priorica Felicita Taubenawer je leta 1499 ptujskega dominikanca Filipa Turrianija poslala v Rim. Dosegel naj bi, da bi Studenice izpod okrilja oglejskega patriarhata, ki se je takrat že spreminjal v izrazito beneško ustanovo, prešle pod ptujski dominikanski samostan in očitno tudi pod njegovega ordinarija. A ko se je Turriani vrnil domov, so si v Studenicah premislili. To je matično postojanko njihovih dušnih pastirjev tako razjezilo, da so redovnice izobčili. Vendar je Oglej odločitev, ki je bila posledica salta v njegov prid, (pričakovano) razveljavil. ³⁹

Verjetno so premislek o odnosu do oglejskega patriarhata med drugim navdihnile težave z najvplivnejšim oglejskim predstavnikom v studeniški okolici. Konjiški župnik Valentin Fabri je bil ena najizrazitejših osebnosti na mestu savinjskega arhidiakona, ki je razen že navedenih vlog opravljal še službo prošta v Dobrli vasi na Koroškem. ⁴⁰ S svojimi sosdami si je večkrat skočil v lase, a očitno so mu bile kos. V gospodarskih in finančnih zadevah se je izgovarjal, da je brez sredstev in da obveznosti, ki so ga od njega zahtevali v Studenicah, ne more plačati (kot nakazuje že Mlinarič, se je to verjetno nanašalo na Studenicam podrejeno slovenjebistriško faro, kjer je bil nekaj časa župnik, saj bi se težko na konjiško). ⁴¹ Na laž ga je postavil že Santoninov opis razkošja v njegovem konjiškem domovanju, čeprav je tajnik škofa Petra v opravičilo opozoril na številne ljudi, ki jih je Fabri moral nahraniti. ⁴² Leta

³⁷ GZS VI/1, št. 210; UBSt III, št. 123.

³⁸ GZS VI/1, št. 131; UBSt III, št. 87.

³⁹ Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, str. 61.

⁴⁰ Prim. o njem nazadnje Lilijana Žnidaršič Golec, Socialne vezi župnika, prošta in arhidiakona Valentina Fabrija, predvsem str. 78–95.

⁴¹ Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, str. 55.

⁴² Vale (ur.), *Itinerario*, str. 225–226.

1488 pa je arhidiakon prejel pismo Buzia de Palmulis, generalnega vikarja oglejskega patriarha Marka Barba,⁴³ v katerem se je ta o studeniških redovnicah izrekel precej omalovažujoče: »Non sine gravi cordis nostri angustia et passione nuper ad nostras pervenit aures quod in Monasterio Monalium de Studeniz quod in vestri archidiaconatus districtu situm est et patriarchali sedi immediate subiectum nihil aut admodum parum caritatis, modestie, continentie et religionis servatur, cum fere omnes domine Priorisse monita parvi pendunt.«⁴⁴ Tako nemara ni presenetljivo, da je Fabri pred 22. septembrom leta 1495 celo sprejel odločitev o odstavitvi priorice Kristine Sunchitz.⁴⁵

SKLEP

Nekaj slik naj bo dovolj za ponazoritev, da so srednjeveške studeniške dominikanke vsekakor znale nastopiti v »šefovski« vlogi. Žal viri o marsikateri podrobnosti molčijo in jih imamo, kot rečeno, predvsem ob spornih primerih. Kljub temu ali prav zaradi tega je mogoče reči, da so redovnice v Studenicah večje uporabljale in ljubosumno varovale pridobljene pravice in posesti. Njihovim vikarjem na samostanu utelešenih pastoralnim postojankam ni bilo lahko, čeravno so bili izidi pravd pogosto mešani. Prav tako so redovnice dobro razumele cerkvenopolitične premike in znale napeljevati vodo na svoj mlin v trikotniku med Svetim sedežem, oglejskim patriarhatom in dominikanci, ki jim je bila zaupana njihova neposredna duhovna oskrba.

IZJAVA O RAZISKOVALNIH PODATKIH

Članek temelji na arhivskih virih, ki so navedeni v poglavju Viri in literatura.

⁴³ Prim. o njem Janez Höfler, *Oglejski generalni vikarji*, 24 in 107. Gl. še Giuseppe Vale, *Avvenimenti nella diocesi di Aquileia*, zlasti str. 71–87.

⁴⁴ Navedeno po Vale, *Avvenimenti nella diocesi di Aquileia*, str. 87. »Ne brez velikega nelagodja v srcu in trpljenja je nedavno do naših ušes prišlo, da v samostanu studeniških redovnic, ki leži na območju vašega arhidiakonata in je neposredno podrejen patriarškemu sedežu, ne ohranjajo nič ali zelo malo ljubezni, skromnosti, zadržanosti in pobožnosti, saj skoraj vsa opozorila gospe priorice štejejo le malo.«

⁴⁵ Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, str. 61.

VIRI IN LITERATURA

DPRGSI – Documenta patriarchalia res gestas Slovenicas illustrantia: Listine oglejskih patriarhov za slovensko ozemlje in listine samostanov v Stični in Gornjem Gradu (1120–1251) / Patriarchenurkunden von Aquileia für Slowenien und die Urkunden der Klöster Sittich und Oberburg (1120–1251). Ur. Günther Bernhard. Dunaj/Wien: Slovenski znanstveni inštitut (Slovenisches Wissenschaftsinstitut); Ljubljana: Založba ZRC, 2006.

GZS V – Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku V. Ur. Franc Kos, Milko Kos. Ljubljana: Leonova družba, 1928.

GZS VI/1 – Gradivo za slovensko zgodovino v srednjem veku 6/1. Ur. France Baraga (na podlagi gradiva Boža Otorepca). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2002.

Božo Otorepec (ur.), *Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) 1270–1405*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1995.

UBSt II – Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark II. Ur. Joseph von Zahn. Graz: Verlag des Historischen Vereines, 1879.

UBSt III – Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III. Ur. Joseph von Zahn. Graz: Verlag des Historischen Vereines, 1903.

Giuseppe Vale (ur.), *Itinerario di Paolo Santonino in Carintia, Stiria e Carniola negli anni 1485–1487 (Codice Vaticano latino 3795)*. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1943.

Martin Bele, Rodbina Konjiško-Rogaških. *Acta Histriae*, 27, 2019, 3, str. 477–494.

Edith Ennen, *Frauen im Mittelalter*. München 1993.⁶

Janez Höfler, *Oglejski generalni vikarji in drugi patriarhovi pooblaščenci na Slovenskem v poznem srednjem veku (1300–1535)*. Ljubljana 2022.

Christine Klapisch-Zuber, Die Frau und die Familie. Jacques Le Goff (ur.), *Mensch des Mittelalters*, Frankfurt, New York in Paris (Pariz) 2004, str. 312–339.

Jože Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782*. Celje 2005.

David Movrin, Katarina, dominikanec in kartuzijan: Kartuzijanski generalni prior v Žičah Štefan Maconi in njegova vloga pri kanonizaciji Katarine Sienske. *Zgodovinski časopis*, 59, 2005, 3–4, str. 341–392.

Ignaz Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant I. Theil: Das Bisthum, das Domkapitel und die Dekanate: Marburg, Mahrenberg, Jaring, St. Leonhard in W. B., Kötsch und Zirkoviz*. Marburg (Maribor) 1875.

Vincenc Rajšp, Samostani in župnije: Inkorporacije in patronati samostanov v današnji sloveniji. *Arhivi*, 40, 2017, 2, str. 191–198.

Janina Ramirez, *Femina: A New History of the Middle Ages, Through the Women Written Out of It*. London 2022.

Jakob Richter, O inkorporacijah. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 42 (= 7), 1971, 1, str. 76–82.

Paolo Santonino, *Popotni dnevniki 1485–1487*. Celovec, Dunaj, Ljubljana 1991.

Andreas Sawall, *Die Äbtissin – eine Frau kämpft und die Macht* (dokumentarni film). Mainz 2015.

Silvo Sirc, *Pod Marijinim varstvom: 850 let župnije Velesovo: 1163–2013*. Cerklje na Gorenjskem 2014.

Giuseppe Vale, Avvenimenti nella diocesi di Aquileia mentre visse in Udine Paolo Santonino. Giuseppe Vale (ur.), *Itinerario di Paolo Santonino in Carintia, Stiria e Carniola negli anni 1485–1487 (Codice Vaticano latino 3795)*, Città del Vaticano 1943, str. 1–119.

Hubert Wolf, *Krypta: Unterdrückte Traditionen der Kirchengeschichte*. München: C. H. Beck, 2015.

Lilijana Žnidaršič Golec, Socialne vezi župnika, prošta in arhidiakona Valentina Fabrija, ambicioznega naročnika gradbenih del. *Acta historiae artis Slovenica*, 27, 2022, 1, str. 77–103.

STUDENIŠKE DOMINIKANKE V VLOGI »ŠEFIC«

Povzetek

Misel, da so bili srednjeveški in zgodnjenovoveški samostani okolja, v katerih so si lahko posameznice pridobile veliko družbene veljave onkraj za čas običajnih meja v razmerju med spoloma, ni nova. Predstojnice studeniških dominikank s svojo vlogo v srednje- in zgodnjenovoveški Cerkvi na Štajerskem in Slovenskem seveda niso spisale posebno odmevne zgodbe. Vendar je umestno vprašanje, ali so se tudi oni kdaj znašle v položaju, ko bi lahko nastopile kot »šefice« moških kolegov iz cerkvenih ali posvetnih vrst. Pri odgovoru na to vprašanje je mogoče poseči po nekaterih ohranjenih in vsaj iz drugih kontekstov dobro znanih drobcih. Za enega najbolj znanih takih drobcev je zaslužen Paolo Santonino s svojimi dnevniškimi zapiski.

Precej bolj institucionalizirano možnost, da v cerkvene zadeve tudi ženske redovnice posegajo v šefovski vlogi, je po drugi strani ponujala praksa podeljevanja ali kar utelešenja (inkorporiranja) župnij in drugih cerkvenih ustanov samostanom ali redovnim skupnostim. Studenice so po zaslugi svoje podjetne ustanoviteljice Zofije Rogaške in naklonjenega oglejskega patriarha Bertolda Andeško-Meranskega že zgodaj, 23. oktobra 1245, pridobile veliko pražupnijo s sedežem v Slivnici. Seveda pa niti pravica do predlaganja kandidatov studeniških redovnic ni obvarovala pred spori s slivniškimi župniki, ki so v glavnem zadevali razdelitev dohodkov. Z Zofijo pa je bila leta 1251 povezana za studeniško ustanovo ugodna nova razmejitev med slivniško in konjiško pražupnijo.

Vsakdanjo duhovno oskrbo je patriarh Bertold že leta 1251 poveril ptujskim dominikancem. Veliko pozneje, ob koncu 15. stoletja, so skušale v Studenicah redovnice izkoristiti »dvovladje« med oglejskim patriarhom kot ordinarijem in duhovniki iz pridigarskega reda kot svojimi neposrednimi dušnimi pastirji. Verjetno so premislek o odnosu do oglejskega patriarhata med drugim navdihnile težave z najvplivnejšim oglejskim predstavnikom v studeniški okolici, konjiškim župnikom Valentinom Fabrijem.

DOMINICAN NUNS OF STUDENICE IN THE ROLE OF “LADY BOSSES”

Summary

The idea that medieval and early modern monasteries were environments in which individuals could gain considerable social prestige beyond the usual boundaries of gender relations is not new. The prioresses of the Dominican monastery of Studenice did not, of course, write particularly remarkable stories with their role in the medieval and early modern Church in Styria and Slovenia. However, it is reasonable to ask whether they ever found themselves in a position where they could act as “bosses” of their male colleagues from the church or secular circles. In answering this question, we can refer to some preserved fragments that are well known from other contexts. One of the best-known such fragments belongs to Paolo Santonino’s diary entries.

On the other hand, a much more institutionalized opportunity for female nuns to intervene in church affairs in a leadership role was offered by the practice of granting or even incorporating parishes and other church institutions to monasteries or monastic communities. Thanks to their enterprising founder Sophia of Rogatec and the favorable Patriarch Berthold of Andechs-Merano, Studenice acquired a large parish with its seat in Slivnica as early as October 23, 1245. Of course, even the right to propose candidates for the Studenice nuns did not protect them from disputes with Slivnica parish priests, which mainly concerned the distribution of income. In 1251, Sophia was involved in a new partition of territories between the Slivnica and Konjice parishes, which was favorable for the Studenice institution.

Patriarch Berthold entrusted the daily spiritual care to the Dominicans of Ptuj as early as 1251. Much later, at the end of the 15th century, the nuns in Studenice tried to take advantage of the “diarchy” between the Patriarch of Aquileia as the ordinary and the clergy of the order of preachers as their immediate spiritual guides. Their reflection on their relationship with the Patriarchate of Aquileia was probably inspired, among other things, by difficulties with the most influential representative of Aquileia in the Studenice area, the parish priest of Konjice, Valentin Fabri.

DOMINIKANERINNEN AUS STUDENICE IN DER ROLLE DER „CHEFINNEN“

Zusammenfassung

Die Vorstellung, dass mittelalterliche und frühneuzeitliche Klöster Orte waren, an denen einzelne Frauen über die damals üblichen Geschlechterrollen hinaus hohes soziales Ansehen erlangen konnten, ist nicht neu. Die Oberinnen der Dominikanerinnen aus Studenice haben keine besonders eindrucksvolle Geschichte geschrieben, was ihre Rolle in der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Kirche in der Steiermark betrifft. Es stellt sich jedoch die berechtigte Frage, ob sie sich jemals in einer Position befanden, in der sie als „Chefinnen“ ihrer männlichen Kollegen aus kirchlichen oder weltlichen Reihen agieren konnten. Zur Beantwortung dieser Frage können einige erhaltene und zumindest bekannte Fragmente aus anderen Kontexten herangezogen werden. Eines der bekanntesten dieser Fragmente sind die Tagebucheinträge von Paolo Santonino.

Eine deutlich institutionalisiertere Möglichkeit für Nonnen, in einer bestimmenden Rolle in kirchlichen Angelegenheiten einzugreifen, bot sich ihnen hingegen durch die Praxis, Pfarreien und andere kirchliche Einrichtungen Klöstern oder Ordensgemeinschaften zu inkorporieren. Dank ihrer unternehmungslustigen Gründerin Sophie von Rohitsch und

des ihr wohlgesonnenen Patriarchen Berthold IV. von Andechs, erwarb Studenice bereits am 23. Oktober 1245 eine große Erzpfarrei mit Sitz in Slivnica. Selbst das Recht, Kandidaten vorzuschlagen, schützte die Nonnen aus Studenica jedoch nicht vor Streitigkeiten mit den Pfarrern von Slivnica, die hauptsächlich die Verteilung der Einnahmen betrafen. 1251 wirkte Sophie an einer neuen Abgrenzung zwischen den Urfarreien Slivnica und Konjice mit, die für das Kloster von Vorteil war.

Patriarch Bertold hatte bereits 1251 die alltägliche den Dominikanern von Ptuj anvertraut. Viel später, Ende des 15. Jahrhunderts, versuchten die Nonnen in Studenice, die „Doppelherrschaft“ zwischen dem Patriarchen von Aquileia als Ordinarius und den Priestern des Predigerordens als ihren direkten geistlichen Hirten für sich zu nutzen. Die Neubewertung des Verhältnisses zum Patriarchat von Aquileia wurde vermutlich unter anderem durch die Probleme mit dem einflussreichsten Vertreter Aquileias in der Nachbarschaft von Studenice, dem Pfarrer von Konjice, Valentin Fabri, angestoßen.